

Актуальні питання застосування норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» і їх вплив на адміністративно-правовий статус громадян під час дії воєнного стану

Олександр Іванович Коренцов*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна*

**e-mail: jurist.korentsov@ukr.net*

Анотація

Тема проведеного дослідження є актуальною з огляду на відсутність ґрунтовних наукових досліджень щодо забезпечення прав громадян під час дії воєнного стану. Мета статті – аналіз положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в аспекті їх впливу на адміністративно-правовий статус громадян в умовах дії воєнного стану. Під час дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема: формально-логічний, діалектичний, системного аналізу і догматичний. Автором здійснено системний аналіз норм Закону «Про правовий режим воєнного стану», зокрема розглянуто питання порушення (можливого порушення) прав та свобод людини і громадянина у разі застосування певних норм цього Закону та їх відповідності нормам Конституції України. Проаналізовано фактори і умови введення режиму воєнного стану, і зроблено висновок, що визначення «воєнного стану», наведене в Законі, не відповідає повною мірою суті правового режиму воєнного стану, дозволяє вводити режим воєнного стану за умов, які не створюють небезпеку життю і здоров'ю громадян, небезпеку незалежності держави, що матиме наслідком необґрунтоване обмеження прав і свобод громадян. За результатами дослідження запропоновано визначення «воєнного стану», яке містить суттєві зміни, порівняно з наведеним у Законі «Про правовий режим воєнного стану», і яке виключає можливість безпідставного введення режиму воєнного стану та передбачає обмеження під час воєнного стану тільки визначених прав і свобод громадян. Пропонується, з метою забезпечення прав і свобод громадян, запровадити в Україні два окремих надзвичайних правових режими, які можуть вводитись у зв'язку з зовнішньою небезпекою (агресією): «режим стану загрози (нападу)» і, безпосередньо, «режим воєнного стану» (більш жорсткий), для кожного з яких необхідно визначити повноваження органів державної влади, відповідні заходи правового режиму і передбачити у разі початку збройної агресії заміну одного правового режиму іншим. Резюмується, що при застосуванні норм Закону «Про правовий режим воєнного стану», зокрема і заходів правового режиму воєнного

стану, не повинні порушуватись основоположні права та свободи людини і громадянина, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, а якщо їх застосування призводить до порушення прав громадян, то ці норми мають бути змінені або виключені з тексту Закону.

Ключові слова: воєнний стан; правовий режим воєнного стану; збройна агресія; загроза нападу; заходи воєнного стану; обмеження прав і свобод; комендантська година.

Current Issues in the Application of the Provisions of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" and Their Impact on the Administrative-Legal Status of Citizens During the Period of Martial Law

Oleksandr I. Korentsov*

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine*

**e-mail: jurist.korentsov@ukr.net*

Abstract

The relevance of the conducted study is determined by the lack of comprehensive scientific research regarding the protection of citizens' rights during the enforcement of martial law. The purpose of the article is to analyze the provisions of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" in terms of their impact on the administrative and legal status of citizens under martial law. General scientific and special methods of scientific inquiry were employed, including formal-logical, dialectical, systemic analysis, and dogmatic methods. The author conducted a systematic analysis of the provisions of the Law "On the Legal Regime of Martial Law", addressing issues of potential violations of human and civil rights and freedoms due to the application of certain provisions of this law and their compliance with the norms of the Constitution of Ukraine. Factors and conditions for the introduction of martial law, as specified in the definition of "martial law" (Article 1), were analyzed, leading to the conclusion that the definition provided in the law does not fully correspond to the essence of the legal regime of martial law. It permits the imposition of martial law under conditions that do not pose a threat to the life and health of citizens or to the independence of the state, resulting in unjustified restrictions on citizens rights and freedoms. Based on the study, a revised definition of "martial law" was proposed, incorporating substantial changes compared to the existing law. This revised definition excludes the possibility of unwarranted imposition of martial law and stipulates restrictions only on specific rights and freedoms during its enforcement. To ensure the protection of citizens rights and freedoms, it is proposed to introduce two distinct emergency legal regimes in Ukraine related to external threats (aggression): a "state of threat (attack) regime" and a more stringent "martial law regime". For each regime, the powers of state authorities, appropriate legal measures, and provisions for transitioning from one regime to another in the event of armed aggression

must be defined. It is concluded that the implementation of the norms of the Law "On the Legal Regime of Martial Law" particularly the measures under the martial law regime, must not violate fundamental human and civil rights and freedoms that cannot be restricted even under martial law conditions. If the application of these norms leads to violations of citizens' rights, such norms must be amended or excluded from the law's text.

Keywords: martial law; legal regime of martial law; armed aggression; threat of attack; martial law measures; restriction of rights and freedoms; curfew.

Вступ

В Україні вже майже три роки триває повномасштабна війна, розв'язана 24 лютого 2022 р. російською федерацією (далі – рф) проти України, і указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64 [1] на всій території держави було введено воєнний стан відповідно до Конституції України і Закону України № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» (Закон № 389-VIII), який регулює правовідносини під час дії воєнного стану [2].

Забезпечення державою прав і свобод людини та громадянина є актуальним в умовах мирного життя, а особливо є в умовах війни або збройного конфлікту, коли люди і так страждають від війни. В Україні з 2014 р. триває війна, яка спричинена збройною агресією рф проти України, але навіть в умовах війни є неприпустимим порушення основоположних прав і свобод людини з боку держави в Україні, демократичній, правовій державі, громадяни якої поділяють європейські цінності й прагнуть, щоб Україна стала повноправним членом Європейського Союзу. Україна сімдесят років перебувала під владою Радянського Союзу, тому законодавство України ґрунтується на законах, інших нормативно-правових актах колишнього СРСР, зокрема закони, які були прийняті в пострадянський період, певною мірою дублювали нормативно-правові акти СРСР, не є винятком і Закон України № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану».

У 1996 р. Верховною Радою було прийнято Конституцію України, якою було проголошено людиноцентристську доктрину розвитку держави та встановлено пріоритет забезпечення та гарантування прав і свобод людини над інтересами держави [3], але закони, які були прийняті у пострадянський період, зокрема Закон «Про правовий режим воєнного стану», не були приведені у відповідність до Конституції України (його положення залишилися майже незмінними і в нинішній редакції закону (2015)), не відповідають умовам сьогодення і їх застосування може призвести до порушення основоположних прав людини і громадянина.

Незважаючи на те, що питання відповідності норм Закону «Про правовий режим воєнного стану» Конституції України, забезпечення прав і свобод гро-

мадян в умовах воєнного стану є актуальними з огляду на війну, яка триває в Україні, ці питання недостатньо були досліджені науковцями.

Метою статті є здійснення системного аналізу положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема визначення воєнного стану, умов введення і скасування воєнного стану та його заходів, узгодженість норм Закону з положеннями Конституції та законів України і їх вплив на адміністративно-правовий статус громадян під час дії воєнного стану, визначення наявних проблем та підготовка пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів, якими врегульовано правовідносини в період дії воєнного стану.

Огляд літератури

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в екстремальних умовах, зокрема в умовах війни або збройного конфлікту, та їх обмеження є актуальним питанням не тільки для України, а й для всіх демократичних держав з огляду на те, скільки збройних конфліктів відбувається у світі, але це питання є особливо важливим і актуальним для України, в якій вже десять років триває війна, розв'язана рф проти України. Питанню введення правового режиму воєнного стану і його окремим аспектам було присвячені дослідження таких вітчизняних науковців, як О. М. Бандурка, М. Козюбра, С. Кузніченко, А. Кучук, О. Буханевич, В. Топольницький, М. Лобко, В. Семененко, О. Когут, але питанню забезпечення прав громадян під час воєнного стану не було приділено достатньо уваги до початку повномасштабного вторгнення військ рф в Україну.

Попри те, що війна в Україні триває з 2014 р., науковцями майже не проводились дослідження законодавчих актів у сфері оборони, зокрема і Закону України «Про правовий режим воєнного стану», щодо відповідності їх положень Конституції України, з огляду на те, що вони були прийняті Верховною Радою України у пострадянський період і ґрунтувались на нормативно-правових актах СРСР. Потрібно виокремити наукові праці С. О. Кузніченка, який провів системні дослідження надзвичайних правових режимів, включаючи режим воєнного стану, результати, яких були опубліковані в його докторській дисертації, монографіях і статтях, зокрема в його монографії «Адміністративно-правовий режим воєнного стану» [4].

Тільки після введення в Україні в 2018 р. воєнного стану, в наукових виданнях почали з'являтися статті, присвячені темі воєнного стану, і автори наголошували на тому, що необхідно оперативного вдосконалювати правове регулювання питань, які виникають під час дії воєнного стану, але, на жаль, суб'єктами законодавчої ініціативи не було подано до Верховної Ради зако-

нопроекти щодо внесення суттєвих змін до Закону № 389-VIII. Основна кількість робіт науковців, присвячених проблематиці воєнного стану і різним його аспектам, була опублікована вже після початку повномасштабної війни в Україні, але загалом поза увагою науковців залишились питання забезпечення прав і свобод громадян та їх обмеження під час дії воєнного стану, зокрема питання впливу положень Закону «Про правовий режим воєнного стану», заходів цього режиму, на права і обов'язки громадян під час дії воєнного стану та їх відповідність Конституції України.

Матеріали і методи

Метою дослідження є системний аналіз норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема положень, які впливають на адміністративно-правовий статус громадян у період дії воєнного стану, і вибір теми дослідження зумовлений тим, що до цього часу науковці не розглядали питання обґрунтованості норм цього Закону (зокрема їх історичні витоки) в аспекті їх впливу на права і обов'язки громадян та відповідності Конституції України. За час незалежності України не було переглянуто норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану», які ґрунтуються на тотальному примусі, який був притаманний тоталітарному режиму СРСР, але не може застосовуватись в Україні, демократичній, правовій державі. Фактично після десяти років війни з рф в Україні немає закону про режим воєнного стану, який би містив заходи, які б дозволяли оперативне перевести економіку країни на функціонування в умовах війни та вирішувати питання, які виникають під час війни або збройного конфлікту, і враховував би інтереси не тільки держави, а й її громадян. У проведеному дослідженні використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Діалектичний метод дав змогу розглянути розвиток і необхідність регулювання правовідносин у державі в умовах війни або збройного конфлікту. Формально-логічний метод було задіяно при проведенні аналізу норм Конституції України, інших нормативно-правових актів України, зокрема щодо запровадження, дії і скасування режиму воєнного стану, та за допомогою цього методу було виявлено невідповідність норм Закону № 389-VIII Конституції України. За допомогою методу аналізу і синтезу було досліджено визначення воєнного стану, наведене у Законі № 389-VIII, і сформульовано змінене визначення воєнного стану, яке відповідає умовам сьогодення і не дозволяє вводити воєнний стан за умови відсутності загрози для життя і здоров'я громадян. Метод системного аналізу дав змогу виявити особливості застосування положень Закону № 389-VIII і їх вплив на права і обов'язки людей під час воєнного стану. За допомогою догматичного методу було сформульовано висновки дослідження і підготовлено пропозиції щодо

вдосконалення Закону № 389-VIII і інших нормативно-правових актів з метою забезпечення основоположних прав і свобод громадян в період дії воєнного стану.

Результати та обговорення

Актуальні питання формування законодавчих актів, що регулюють правовідносини під час воєнного стану

Після проголошення незалежності Україна стала на шлях створення демократичної, правової держави, прийнявши Конституцію України, яка відповідає положенням міжнародних правових актів, спрямованих на забезпечення прав людини і громадянина, зокрема Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., і зобов'язалась забезпечувати права і свободи людини в межах своєї території.

Статтею 3 Конституції України встановлено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [3], а тому обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини шляхом запровадження демократичної правової системи регулювання суспільних відносин, яка буде життєздатною і під час дії воєнного стану.

Підтримуємо позицію В. Б. Авер'янова, який у своїй статті звертає увагу на те, що «нова адміністративно-правова доктрина має ґрунтуватись на «людиноцентристській» ідеології, згідно з якою держава повинна «служити» інтересам громадян шляхом всебічного забезпечення пріоритету її прав, свобод та законних інтересів у сфері діяльності публічної адміністрації» [5, с. 12].

Але сімдесят років перебування України у складі Радянського Союзу вплинуло на процес становлення законодавства України, враховуючи, що воно будувалось на основі законодавства СРСР, а тому норми законів, які приймались Верховною Радою у пострадянський період, зокрема і положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», які ґрунтуються на застосуванні примусу щодо громадян, не відповідають Конституції України, і які за тридцять років незалежності так і не були приведені у відповідність до Конституції та не адаптовані до умов сьогодення.

Погоджуємося з тезою Н. С. Федорука, який, підсумовуючи результати свого дослідження, констатує, що «на жаль, у сучасній адміністративно-правовій науці має місце перейменування радянських понять та категорій адміністративного права без суттєвої зміни їх змістового наповнення» [6, с. 4, 5].

За час становлення України, як суверенної, демократичної держави, трансформувалось суспільство, змінились люди, їх життя, світогляд, а тому вони хочуть жити в демократичній державі, в якій би забезпечувались основоположні права та свободи людини і громадянина, зокрема під час війни.

Заходи правового режиму воєнного стану (зазначені в Законі № 389-VIII), які обмежують права громадян, були фактично скопійовані з нормативно-правових актів колишнього СРСР, зокрема з тих, які були прийняті ще сталінським режимом під час Другої світової війни (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 22.06.1941 р. [7]), але війна, яка зараз триває в Україні, відрізняється від війни сорокових років минулого сторіччя, змінилися стратегія і тактика ведення війни, методи ведення війни, змінилося озброєння в зв'язку зі стрімким розвитком технологій і автоматизацією виробництва (ракети, дрони, ін.), тому положення Закону № 389-VIII, зокрема і заходи режиму воєнного стану, повинні відповідати умовам сьогодення та мають бути суттєво переглянуті.

Після введення в десяти областях України в 2018 р. воєнного стану внаслідок збройної агресії РФ проти кораблів ВМС України у Керченській протоці, українські науковці почали порушувати питання про те, що законодавчі акти, які регулюють правовідносини в державі в умовах війни, зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану», не можуть вирішити всі питання, які постають перед державою в умовах сучасної війни. Так, В. В. Топольницький, Б.М. Тична у статті, присвяченій воєнному стану (опублікованій навесні 2019 р.), висновує, що «вітчизняне законодавство у сфері оборони потребує вдосконалення» [8, с. 98].

М.М. Лобко, В. М. Семененко, А. Й. Фучко, підсумовуючи результати проведеного дослідження (опубліковані у грудні 2020 р.), в якому було розглянуто питання введення та припинення дії воєнного стану, зазначили: «...як показала практика, законодавче врегулювання питання введення правового режиму воєнного стану не відповідало умовам, що склались під час російської збройної агресії проти України, питанню запровадження правового режиму воєнного стану не приділялось належної уваги», а тому «напрями подальших досліджень полягатимуть в удосконаленні законодавчого забезпечення питань запровадження правового режиму воєнного стану та розробленню рекомендацій органам державної влади у його реалізації» [9, с. 6, 12].

Вже після початку повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну О. В. Когут у статті, присвяченій питанням правового режиму воєнного стану, зазначила: «...сьогодні органи влади повинні швидко та оперативно

вдосконалювати нормативно-правове регулювання проблем, які виникають в умовах воєнного стану» [10, с. 1176].

Але незважаючи на збройний конфлікт у Керченській протоці, який став підставою для введення воєнного стану в 2018 р., на повідомлення науковців про необхідність врегулювання питань, пов'язаних із введенням і здійсненням режиму воєнного стану, до цього часу Закон № 389-VIII не зазнав суттєвих змін.

С. О. Кузніченко у своїй монографії, в якій викладені результати проведенного дослідження режиму воєнного стану, зазначає, що «режим воєнного стану має становити систему взаємопов'язаних правових норм, які регламентують: підстави для його введення, діяльність суб'єктів, уповноважених його вводити, скасовувати та реалізовувати відповідні заходи; механізм обмеження прав і свобод громадян, а також обов'язки, які покладаються на юридичних і фізичних осіб. Тільки у випадку такої регламентації інститут воєнного стану буде мати конституційний характер і ознаки легітимності» [4, с. 205].

Відсутність у законодавстві України закону, який би регулював правовідносини в умовах війни або збройного конфлікту, зокрема визначав заходи з переведення економіки країни на роботу в умовах війни з метою забезпечення Збройних Сил України озброєнням та всім необхідним для відсічі агресора, надавав додаткові повноваження державним органам і їх посадовим особам для термінового прийняття управлінських рішень, є безумовним і підтверджується світовим досвідом країн, але питання щодо обмеження прав громадян під час дії воєнного стану, питання щодо умов його введення і скасування, визначення заходів режиму воєнного стану, є дискусійними, і науковці мають запропонувати шляхи його правового врегулювання з тим, щоб у період війни обмеження прав і свобод громадян було мінімальним і запроваджувалось з урахуванням необхідності й обґрунтованості цих обмежень.

Проблемні питання застосування норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану»

У Законі № 389-VIII (ст. 1) дається таке визначення воєнного стану: «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та

забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [2]. Але визначення «воєнного стану» не відповідає повною мірою суті правового режиму воєнного стану, завданням, які мають бути вирішені шляхом введення правового режиму воєнного стану, дозволяють вводити режим воєнного стану за умов, які не створюють небезпеку життю і здоров'ю громадян, небезпеку незалежності держави, і відповідно, запроваджувати заходи щодо обмеження прав і свобод громадян за умов, коли немає реальної загрози для їх життя і здоров'ю, що впливає на адміністративно-правовий статус громадян і має наслідком необґрунтоване обмеження прав громадян та встановлення для них додаткових обов'язків.

У визначенні «воєнного стану» не зазначається суб'єкт владних повноважень, який приймає рішення про введення воєнного стану, а тому вважаємо за доцільне зазначити у визначенні, що воєнний стан вводиться Президентом України.

Згідно з визначенням, наведеним у Законі, підставами введення воєнного стану є збройна агресія, загроза нападу, небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності, але відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції, якою визначено повноваження Президента України, президент «приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України», тобто в п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції відсутні такі підстави для введення воєнного стану, як збройна агресія та небезпека територіальній цілісності, а тому, враховуючи, що згідно зі ст. 8 Конституції «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй», вважаємо за потрібне врегулювати питання невідповідності положень Закону № 389-VIII Конституції України шляхом внесення змін до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції, враховуючи, що «збройна агресія» є головною підставою для введення воєнного стану в країнах світу і використовується як підстава для застосування збройних Сил України в ст.106 (п. 19) Конституції України, законах України «Про оборону» і «Про Збройні Сили України», або внести зміни до Закону № 389-VIII, обґрунтовуючи запропоновані зміни.

У ст. 1 Закону України «Про оборону України» також дається визначення «воєнного стану», але воно дещо відмінне від наведеного в Законі № 389-VIII, зокрема, у другій частині щодо необхідності введення воєнного

стану зазначено тільки «для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки» [12], а тому, враховуючи зазначене, потрібно провести правове врегулювання розбіжностей щодо підстав введення воєнного стану, які існують в різних законах, що має суттєве значення для визначення умов, за яких може бути введено воєнний стан, і, відповідно, обмежуватись права і свободи громадян або встановлюватись для них додаткові обов'язки, що безпосередньо впливає на адміністративно-правовий статус громадян в умовах дії воєнного стану.

Словосполучення «збройна агресія» використовується в ст. 106 (п. 19) Конституції України і є підставою для прийняття Президентом України інших рішень, а саме п. 19 встановлено, що президент «вносить до Верховної Ради подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань». Аналіз цієї норми дає підстави зробити висновки: 1) Президенту України надається право оголошувати стан війни, але при цьому не зазначається, за яких умов Президентом може оголошуватися стан війни (словосполучення «збройна агресія» зазначається в другій частині речення саме як підстава використання ЗСУ, а не оголошення стану війни), таким чином, стан війни, за якого, як і при воєнному стані, можуть обмежуватися права і свободи громадян, може бути введено навіть за відсутності збройної агресії з боку інших держав, що безпосередньо впливає на адміністративно-правовий статус громадян, а тому в цій нормі вважаємо за потрібне зазначити умови, за яких може бути введено стан війни; 2) Конституцією і законами України не встановлено підстави для введення стану війни, не дається його визначення і не визначено, чим відрізняється стан війни від воєнного стану, що потребує правового врегулювання шляхом внесення змін до чинних законів, або прийняття окремого Закону «Про стан війни (правовий режим)», тому, вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до Конституції і законів України; 3) вважаємо досить дискусійним положення щодо прийняття Президентом рішення про використання ЗСУ у разі збройної агресії (яке має бути схвалене Верховною Радою України) з огляду на те, що ст. 17 Конституції встановлено, що «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності покладається на Збройні Сили України», згідно зі ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» саме на ЗСУ «покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності», а ст. 7 цього Закону і ст. 6 Закону України «Про оборону» встановлено, що Президент України, як Верховний головнокомандувач, здійснює «керівництво Збройними Силами України», «видає накази і директиви з питань оборони», таким чином, використання ЗСУ

у разі збройної агресії проти України встановлено законом і не потребує додаткового рішення про їх використання (що було б у разі, якби службові особи ЗСУ чекали б рішення про використання ЗСУ в порядку, встановленому п. 19 ст. 106 Конституції, враховуючи, що Указ Президента від 24.02.2022 р. було схвалено Верховною Радою України тільки 03.03.2024 р.).

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне внести зміни не тільки до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а й до інших законів, які є складовими законодавства України у сфері оборони і які також були прийняті Верховною Радою у пострадянський період.

У Законі № 389-VIII зазначається, що воєнний стан вводиться в Україні або в окремих місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, але якщо підстави введення воєнного стану у разі збройної агресії є об'єктивними, то підстави щодо небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності містять ризики введення воєнного стану за обставин, які не свідчать про реальну небезпеку для життя і здоров'я громадян, суспільства та держави, тому що запропоновані підстави можуть широко тлумачитись і можуть бути використані для введення воєнного стану у мирний час, коли не існує реальної загрози, з метою неправомірного обмеження прав і свобод громадян. А тому, на наш погляд, необхідно переглянути умови, викладені в Законі № 389-VIII, за яких може бути введено правовий режим воєнного стану з метою забезпечення прав і свобод громадян від можливих зловживань з боку влади.

Небезпека для державної незалежності України, її територіальній цілісності є можливими наслідками збройної агресії військ іншої держави проти України, що підтверджується подіями в Україні 2014 р., коли війська РФ окупували частину території України, та подіями 2022 р., коли війська РФ намагались захопити столицю України м. Київ, де знаходяться державні органи, зокрема Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України. Дехто може зауважити, що можуть скластися внутрішні обставини в Україні, які можуть призвести до захоплення державної влади насильницьким шляхом, наслідком чого може бути втрата територіальної цілісності України, але в 2000 р. парламентом України було врегульовано питання щодо внутрішніх і зовнішніх загроз суверенітету і територіальній цілісності держави шляхом прийняття Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який регулює правовідносини у державі у разі збройного нападу на Україну військ іншої держави, або інших зовнішніх військових формувань та закону України «Про правовий режим надзвичай-

ного стану», який регулює правовідносини у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру та при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу в Україні шляхом насильства. Таким чином, у Законі №389-VIII йдеться саме про порядок дій у разі зовнішнього збройного нападу на Україну.

У ст. 1 Закону № 389-VIII зазначається, що воєнний стан вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу [2], а тому заходи правового режиму воєнного стану, встановлені ст. 8 Закону № 389-VIII, можуть запроваджуватись як при збройній агресії, так і у разі загрози нападу, незважаючи на те, що режим загрози нападу може ніколи не перейти у режим збройної агресії, тобто воєнного стану, що суттєво може впливати на обмеження прав і свобод громадян в мирний час, коли Україна ще не зазнала збройної агресії, але існує її загроза. Зазначені підстави для введення воєнного стану мають різний ступінь небезпеки для громадян, держави і суспільства, а тому їм повинні відповідати різні (окремі) надзвичайні режими, які включають різні повноваження державних органів, різні заходи правового режиму і, відповідно, різні обмеження прав та свобод людини і громадянина, при цьому режим воєнного стану (збройної агресії) є більш жорстким порівняно з режимом загрози нападу, а тому перелік заходів правового режиму воєнного стану має містити більше заходів порівняно з режимом загрози нападу та обмеження прав можуть бути більшими, тобто заходи повинні бути пропорційними ступеню загрози. Враховуючи зазначене, існує загроза запровадження всіх заходів правового режиму воєнного стану, зазначених у ст. 8 Закону № 389-VIII, не тільки при збройному нападі на територію України, а й у разі існування загрози нападу, що буде мати наслідком необґрунтоване, тобто яке не відповідає наявному рівню загрози для громадян, суспільства і держави, обмеження прав та свобод людини і громадянина та існують ризики зловживання державними органами і їх посадовими особами правом на введення правового режиму воєнного стану і застосування встановлених законом заходів за обставин, коли не існує реальної загрози життю і здоров'ю громадян, суверенітету України і її територіальній цілісності.

Тому вважаємо, що кожній з двох умов, зазначених у Законі № 389-VIII для введення воєнного стану, які суттєво відрізняються за ступенем загрози для громадян, суспільства і держави, повинні відповідати два окремих закони України, а саме закон «про загрозу нападу» та закон «про правовий режим воєнного стану», які мають бути ухвалені Верховною Радою України, та які б встановлювали порядок дій, повноваження суб'єктів державного управління та відповідні заходи для «правового режиму воєнного стану» та, окремо, для

правового режиму «загроза нападу». Альтернативним варіантом розділення цих двох правових режимів є внесення змін до Закону «Про правовий режим воєнного стану», згідно з якими структурно текст закону матиме два окремих розділи, в одному з яких має бути визначено порядок дій, повноваження державних органів і посадових осіб та заходи правового режиму, які можуть застосовуватись у разі загрози нападу, а в іншому розділі було б визначено порядок дій, повноваження державних органів і посадових осіб та заходи правового режиму, які можуть застосовуватись у разі збройного нападу на Україну, при цьому необхідно передбачити в законі заміну правового режиму «загрози нападу» на «правовий режим воєнного стану» у разі здійснення збройного нападу на Україну.

Аналогічну пропозицію щодо врегулювання правовідносин в умовах надзвичайного стану за певних підстав в окремому законі було зроблено С. О. Кузниченком стосовно правового режиму надзвичайного стану, а саме у своїй монографії він робить висновок «ми неодноразово у своїх працях зазначали, що із поняття «режиму надзвичайного стану» треба вивести ті заходи і обмеження, які стосуються надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, увівши їх у зміст поняття окремого надзвичайного правового режиму, який буде регулюватися окремим законом» [4, с. 27].

У конституціях і законах держав визначені різноманітні стани надзвичайних режимів, зокрема: надзвичайний стан (Україна, США, Польща, ФРН, Франція, Іспанія), воєнний стан (Україна, США, Польща, Велика Британія), стан облоги (Франція, Іспанія, Бразилія), стан напруги (ФРН), стан загрози (Іспанія) [4, с. 19]. У країнах світу є прецеденти, коли в державі існують кілька станів надзвичайних режимів залежно від ступеня небезпеки для громадян і суспільства, і правовідносини в державі за кожним з них регулюються окремим законом. Для України за приклад можливо взяти структуру надзвичайних правових режимів, яка запроваджена в Іспанії, у якій можуть вводитись три стани залежно від ступеня загрози: стан загрози, надзвичайний стан і стан облоги, які містять різні за обсягом заходи відповідного стану, обмеження прав громадян, при цьому стан загрози є більш «м'яким», а стан облоги – більш «жорстким» і вони можуть запроваджуватись послідовно, починаючи з більш м'якого до більш жорсткого.

Назва Закону «Про правовий режим воєнного стану» визначає, що його положення повинні регулювати правовідносини саме під час війни або збройного конфлікту, тому, враховуючи цей аспект, світовий досвід регулювання відносин у державі у разі виникнення екстремальних обставин і необхідність окремого правового регулювання як стану загрози нападу,

так і безпосередньо воєнного стану (збройного нападу) залежно від рівня небезпеки, вважаємо за доцільне закріпити у двох окремих законах повноваження і порядок дій державних органів, посадових осіб та заходи які можуть запроваджуватись при кожному з правових режимів, і які будуть суттєво відрізнятись за рівнем обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб.

В. Теремецький, С. Васильєв у своїй статті, присвяченій питанню воєнного стану, зокрема підставам його введення в Україні, зазначають, що «важливо визначити послідовність прийняття рішення про оголошення війни та введення воєнного стану та чи є обов'язковим для введення воєнного стану оголошення війни», враховуючи що нормами Конституції та законів України це питання не врегульовано. Вважаємо слушною тезу авторів що «необхідно розрізняти підстави для введення воєнного стану на всій території України та в окремих місцевостях» [11, с. 4, 6].

У ст. 1 Закону № 389-VIII надається визначення «воєнного стану», в інших статтях Закону зазначається, що «воєнний стан може вводиться в Україні або в окремих її місцевостях», але термін «місцевостях» взято ще з Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» від 22.06.1941 р. [7] і його застосування, на наш погляд, є некоректним з огляду на те, що воєнний стан вводиться не в місцевостях, а у всіх або в окремих адміністративно-територіальних утвореннях України, тобто в певних районах чи областях (які складаються з районів) України і заходи правового режиму воєнного стану виконуються відповідними військовими адміністраціями цих районів (областей), а тому, враховуючи, що термін «місцевість» має географічний, природничий характер, вважаємо за потрібне внести зміни до Закону № 389-VIII, якими замінити у всіх статтях Закону термін «місцевість» на термін «район», як адміністративно-територіальну одиницю.

У визначенні «воєнного стану», наведеному в ст. 1 Закону № 389-VIII, зазначено, що введення воєнного стану передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії, але якщо мета надання відповідних повноважень для «відсічі збройної агресії» є обґрунтованою і зрозумілою, то мета «відвернення загрози», на наш погляд, є необґрунтованою з огляду на те, що загроза (нападу) створюється ворогом, керівництвом держави-агресора та командуванням збройних сил агресора і не залежить від повноважень, які надаються державним органам, військовому командуванню при введенні воєнного стану, а тому вважаємо за доцільне виключити

з визначення воєнного стану словосполучення «відвернення загрози» як мету надання відповідних повноважень.

У визначенні «воєнного стану» також зазначено, що «введення воєнного стану, поряд з іншим, передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина», але не конкретизовано (з посиланням на нормативно-правові акти), які саме права і свободи можуть бути обмежені, що може мати наслідком необґрунтоване запровадження обмежень прав і свобод громадян. Згідно зі ст. 64 (ч. 1) Конституції України, «в умовах воєнного стану можуть встановлюватись обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень», але при цьому не можуть бути обмежені права і свободи, перелік яких встановлено у ч. 2 ст. 64 Конституції. Статтю 6 Закону № 389-VIII встановлено, що в указі Президента України про введення воєнного стану має бути зазначено «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються», таким чином, можуть обмежуватись не всі, а тільки визначені в указі Президента України права і свободи громадян. Цей висновок підтверджується ст. 8 Закону № 389-VIII, згідно якою «військовим командуванням можуть запроваджуватися і здійснюватися в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, заходи правового режиму воєнного стану».

У визначенні «воєнного стану» зазначено, що тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина зумовлюється загрозою, але не зазначено, якою саме загрозою, що дозволяє суб'єкту прийняття рішення щодо встановлення обмежень довільно, на свій розсуд визначати загрозу, що може мати наслідком безпідставне, необґрунтоване обмеження прав і свобод громадян.

Ураховуючи наведені вище аргументи, з метою недопущення зловживання посадовими особами держави правом на введення правового режиму воєнного стану і захисту прав і свобод людини і громадянина під час дії воєнного стану, пропонуємо визначення «воєнного стану» у зміненому варіанті порівняно з визначенням, наведеним у ст. 1 Закону № 389-VIII: «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться указом Президента в Україні або в окремих її районах у разі збройної агресії, яка створює небезпеку державній незалежності України, її територіальній цілісності, та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії, а також тимчасове, зумовлене збройною агресією, обмеження визначених в указі Президента України "Про

введення воєнного стану" конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».

Статтею 5 Закону № 389-VIII визначено, що в указі Президента України зазначається, окрім території, на якій вводиться воєнний стан, час введення та строк, на який він вводиться, але з огляду на те, що законом не визначено максимальний строк, на який може бути введено воєнний стан, президенту надаються дискреційні повноваження щодо визначення строку, на який вводиться воєнний стан, що може мати наслідком визначення строку, який не буде відповідати ступеню загрози, що матиме наслідком необґрунтоване обмеження прав і свобод громадян. Тому вважаємо за доцільне визначити в законі максимальний строк, на який може бути введено воєнний стан в Україні (пропонуємо три місяці), а також визначити порядок продовження строку, на який воєнний стан було введено.

Згідно зі ст. 6 Закону № 389-VIII «до закінчення строку дії воєнного стану за умови усунення загрози нападу, чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності президент України може прийняти указ про скасування воєнного стану», але ця норма не зобов'язує президента, а дає можливість президенту довільно, на свій розсуд приймати рішення (або не приймати) щодо постановлення указу про скасування воєнного стану за умов усунення загрози, яка стала підставою для введення воєнного стану, що може призвести до безпідставного обмеження прав і свобод громадян за умови, коли вже усунена загроза, а тому з метою захисту прав громадян пропонуємо в ч. 2 ст. 6 Закону № 389-VIII внести зміни, а саме словосполучення «може прийняти» замінити словом «приймає» (указ). Крім того, зважаючи на введення на початку грудня 2024 р. у Республіці Корея (Південній Кореї) воєнного стану президентом та подальше його скасування парламентом республіки, вважаємо за доцільне, у разі якщо президент не постановляє указ про скасування воєнного стану якщо були усунені підстави для його введення, передбачити в ст. 6 Закону № 389-VIII можливість скасування воєнного стану Верховною Радою України.

Також необхідно констатувати, що Закон № 389-VIII не містить визначення «збройна агресія», «загроза нападу», інших термінів для мети цього Закону, що є суттєвим недоліком, враховуючи важливість цього Закону, тобто не дається визначення агресора та його дій, які можуть бути умовою для введення правового режиму воєнного стану, що може бути підставою для довільного, на власний розсуд трактування відповідними посадовими особами держави обставин для введення режиму воєнного стану, і може призведе-

сти до необґрунтованого запровадження заходів, передбачених ст. 8 Закону № 389-VIII, які суттєво обмежують права і свободи громадян та покладають на них додаткові обов'язки під час дії воєнного стану. Визначення «збройної агресії» міститься в законі України «Про оборону України» [12], але якщо в Законі № 389-VIII термін «збройна агресія» використовується в значенні, наведеному в Законі України «Про оборону», то це повинно бути зазначено в законі.

Актуальні питання здійснення заходів режиму воєнного стану та забезпечення прав громадян під час воєнного стану

Статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що «в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, можуть запроваджуватися та здійснюватися військовим командуванням разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) заходи правового режиму воєнного стану в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану», але, таким чином, на військове командування, як організаційно-штатний орган управління військами, покладено непритаманні його призначенню функції з запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану, враховуючи, що законом України «Про оборону» (статті 6, 8, 11, 12) встановлено, що «Президент України, як головнокомандувач Збройних Сил України (далі – ЗСУ), видає накази і директиви з питань оборони, ставка Верховного головнокомандувача ВСУ є органом, який забезпечує стратегічне керівництво збройними силами, Генеральний штаб ЗСУ є головним органом військового управління з планування оборони держави, який здійснює стратегічне планування застосування ЗСУ, військове керівництво з'єднань і підрозділів ЗСУ виконує накази Генерального штабу ЗСУ, здійснює військові операції необхідні для захисту країни в умовах війни або збройної агресії». Покладення на військове командування обов'язку з запровадження і здійснення заходів режиму воєнного стану пов'язане з радянським минулим, коли під час Другої світової війни в прифронтових регіонах СРСР вводився воєнний стан, і керівництво тоталітарної держави вважало, що здійснювати заходи краще будуть озброєні вояки, але воєнний стан в СРСР не вводився на всій території, як це було зроблено в Україні. Тому, враховуючи зазначене і те, що військове командування не є правоохоронним органом, а здійснення озброєними військовими, які не мають юридичної освіти, заходів правового режиму воєнного стану, які впливають на адміністративно-правовий статус громадян, може призвести до порушення їх прав та свобод і навіть призвести до скоєння військовослужбовцями

злочинів, вважаємо за потрібне внести зміни до ст. 8 Закону № 389-VIII щодо передачі повноважень із запровадження і здійснення заходів режиму воєнного стану від військового командування до військових адміністрацій (у разі їх створення) або до державних адміністрацій, а за військовим командуванням залишити право запроваджувати і здійснювати окремі заходи режиму воєнного стану (перевірка документів, запровадження комендантської години) тільки в зоні бойових дій та на кордоні з РФ. Ця пропозиція узгоджується з ч. 2 ст. 8 Закону № 389-VIII, згідно з якою «у місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування», та з ч. 2 ст. 15 Закону, в якій зазначено, що «військові адміністрації населених пунктів здійснюють повноваження із запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану».

Стаття 8 Закону № 389-VIII встановлено перелік заходів правового режиму воєнного стану з 24 пунктів, але п. 25, передбачено, що «можуть запроваджуватись також інші заходи, передбачені нормами міжнародного гуманітарного права», але не зазначається, на підставі яких положень міжнародного права можуть запроваджуватись додаткові заходи, що може стати підставою для довільного трактування цього положення військовим командуванням і запровадження службовими особами на власний розсуд додаткових заходів, що матиме наслідком порушення прав громадян. Вважаємо, що перелік заходів режиму воєнного стану має бути вичерпним, а тому з метою запобігання порушення прав громадян доцільно виключити з переліку заходів режиму воєнного стану п. 25 і, за потреби, ввести пункт із зазначенням певного заходу, що передбачений певним положенням міжнародного гуманітарного права.

Статтею 5 Закону № 389-VIII встановлено порядок введення воєнного стану, а ст. 7 Закону визначено порядок припинення і скасування воєнного стану, таким чином, законом чітко визначено процедуру введення і скасування воєнного стану, проте ст. 8 Закону № 389-VIII встановлено повноваження військового командування разом із військовими адміністраціями запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану, але не визначено порядок скасування запроваджених заходів під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, якщо було відбито збройний напад та відновлено територіальну цілісність у певних регіонах України, тобто усунено підстави для їх застосування, по аналогії зі ст. 7 Закону № 389-VIII щодо скасування воєнного стану. Таким чином, запроваджені заходи правового режиму воєнного стану скасовуються (автоматично) тільки після припинення воєнного стану або його скасування президентом

на всій території України або окремих її регіонах, що має наслідком необґрунтоване продовження обмежень прав і свобод громадян після усунення обставин, які стали підставою для застосування відповідних заходів. Тобто фактично можуть бути порушені права і свободи громадян у разі відсутності реальної загрози їх життю, здоров'ю в районах, де було запроваджено відповідні заходи правового режиму воєнного стану, а тому пропонуємо до ст. 8 Закону № 389-VIII включити ч. 3, в якій буде встановлено порядок скасування заходів правового режиму воєнного стану в Україні або її регіонах. Наприклад, у 2022–2023 роках було звільнено від агресора певні території України, більшість областей взагалі не зазнали збройного нападу, але разом з тим у всіх областях України (за винятком Закарпатської) вже майже три роки зберігається запроваджена комендантська година, що обмежує права громадян в умовах, коли вже відсутня реальна загроза їх життю і здоров'ю, пов'язана зі збройною агресією РФ, зокрема громадяни не можуть під час дії комендантської години екстрено прибути до своїх рідних чи знайомих у разі їх хвороби чи за інших обставин, які потребують екстреної допомоги, внаслідок чого їх рідні інколи помирають, не можуть зустріти своїх рідних чи знайомих на вокзалі і ті вимушені всю ніч, інколи з маленькими дітьми, перебувати в приміщенні вокзалу до закінчення комендантської години, що призводить до накопичення людей в одній будівлі, і є дуже небезпечним, враховуючи трагічні наслідки ракетного обстрілу залізничного вокзалу у Краматорську (загроза ракетного обстрілу не може братися до уваги, тому що ракети можуть прилетіти за будь-якого часу в будь-яку точку країни, незалежно від того, чи буде в районі або області запроваджена комендантська година). У «Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування», введеного постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573, встановлено, що «запровадження комендантської години та спеціального режиму світломаскування здійснюється лише за наявності реальної загрози життю і безпеці осіб, інтересам суспільства, а також для забезпечення громадського порядку», тому, якщо загрози життю і здоров'ю людини не існує, пропонуємо скасовувати запроваджену комендантську годину, а громадський порядок за потреби забезпечити додатковими патрулями поліції, що дозволить не обмежувати права громадян. З урахуванням наведених прикладів в умовах сьогодення запровадження такого заходу правового режиму воєнного стану, як «комендантська година», є досить дискусійним і при її введенні необхідно зважувати, чи не принесе її застосування більше шкоди і незручностей для людей, аніж користі. Також потрібно враховувати те, що якщо запровадження комендантської години в інтересах суспільства є ефективним в інших екстремальних ситуаціях, зокрема в умовах епідемії,

наприклад «КОВІД 19», це не означає, що її запровадження в умовах воєнного стану буде таким же ефективним.

Погоджуємося з висновками О. М. Буханевича, А. М. Мерник, О. О. Петришина, які, підсумовуючи результати проведеного дослідження щодо особливих правових режимів, зазначають, що «при обмеженні прав і свобод людини і громадянина необхідно дотримуватись таких правових принципів, як баланс інтересів особи, суспільства і держави, верховенство права, законність, пропорційність, гуманізм і при цьому визначити, які права можуть бути обмежені, а які ні, яка належна процедура такого обмеження і як реалізувати встановлені обмеження прав людини і громадянина» [13, с. 74].

Аналіз правових актів щодо запровадження заходів правового режиму воєнного стану, зокрема стосовно введення в містах України комендантської години, в період збройної агресії рф проти України свідчить, про те що ці акти (розпорядження) видаються військовими адміністраціями, але згідно зі ст. 8 Закону № 389-VIII правові акти щодо застосування відповідних заходів повинні видаватися військовим командуванням із військовими адміністраціями (у разі їх створення), але не надано право військовим адміністраціям самостійно видавати нормативно-правові акти щодо застосування заходів правового режиму воєнного стану, тому це питання також потребує правового врегулювання, зокрема шляхом внесення змін до ч. 1 ст. 8 Закону № 389-VIII, що узгоджується з пропозицією автора щодо передачі повноважень військового командування із запровадження і здійснення заходів воєнного стану до військових (державних) адміністрацій.

А. В. Демичева у своїй статті, підсумовуючи результати дослідження щодо обмеження прав людини під час війни, резюмує, що «обмеження, які вводяться під час воєнного стану, мають бути доцільними та обґрунтованими, пропорційними, мати легітимну мету та бути необхідними в конкретний період, діяти виключно в період дії воєнного стану та переглядатися при зміні інтенсивності воєнних дій» [14, с. 45, 46].

Статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан військовим командуванням можуть запроваджуватись та здійснюватись заходи правового режиму воєнного стану, серед яких запровадження трудової повинності, примусове відчуження майна, запровадження комендантської години; встановлення особливого режиму в'їзду-виїзду, обмеження свободи пересування громадян; перевірка документів у осіб, проведення огляду речей, транспортних засобів, введення військово-транспортного обов'язку, встановлення військово-квартирної повинності та інші, які в тій чи іншій

мірі обмежують права і свободи громадян, але примусове застосування цих заходів призведе до порушення їх основоположних прав і свобод, встановлених Конституцією України, зокрема статтями 27, 28, 29, та визначених статтею 22 Закону № 389-VIII, якою встановлено, що «введення воєнного стану не може бути підставою для жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання», тому всі заходи правового режиму воєнного стану мають бути переглянуті на предмет доцільності їх застосування, і в законі повинні залишитись тільки ті заходи режиму воєнного стану, здійснення яких не буде призводити до порушення основоположних прав і свобод громадян. І цей висновок узгоджується з преамбулою Закону № 389-VIII, в якій зазначено, що закон визначає не тільки зміст правового режиму воєнного стану, а й «гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб».

Нами в статті, присвяченій питанню запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану, як підсумок результатів проведеного дослідження, зроблено висновок, що більшість заходів правового режиму воєнного стану, які обмежують права громадян або визначають для них додаткові обов'язки, не можуть бути застосовані без порушення основоположних прав людини і громадянина, а тому було запропоновано «переглянути заходи режиму воєнного стану і виключити із закону ті з них, застосування яких порушує або може порушувати фундаментальні права громадян, зокрема запровадження трудової повинності, примусове відчуження майна, встановлення для фізичних осіб військово-квартирної повинності, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду», і ці пропозиції ґрунтуються на тому, що ці заходи є рудиментами тоталітарного режиму Радянського Союзу, яких держава повинна позбавитись [15, с. 133–135].

Застосування інших заходів режиму воєнного стану, які обмежують права громадян, також викликає питання, зокрема п. 8 ст. 8 Закону № 389-VIII встановлено «заборону проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів», але разом з цим працює Верховна Рада України, у стінах якої можуть бути присутні 450 депутатів, а враховуючи наявний обслуговуючий персонал у будівлі парламенту можуть одночасно знаходитись до 1500 осіб, працюють органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, навіть просто у час «пік» на перехресті можуть стояти одночасно 50–100 автомобілів, тобто збирається одночасно від 200 до 400 осіб (не враховуючи пішоходів), таким чином, одночасно збирається велика кількість людей, і це не є підставою для заборони функціонування державних органів, органів місцевого самоврядування, чи будь-яких змін щодо руху транспорту, то чому тоді забороняються мирні збори і мітинги?

Держава в особі посадових або службових осіб має тільки повідомити організаторів цих заходів про небезпеку для життя і здоров'я його учасників та, можливо, порекомендувати обмежити кількість учасників (зрештою більша частина учасників може брати участь у цих заходах он-лайн і навіть виступати з промовами, підключившись до заходу засобами електронного зв'язку, за аналогією з проведенням наукової конференції), а не обмежувати їх право на зібрання і висловлення своєї позиції стосовно питань, які їх турбують, і вираження свого ставлення щодо дій влади в умовах воєнного стану, що є одним із важелів впливу суспільства на владу, притаманних державам з демократичним устроєм. Крім того, під час воєнного стану не обмежується право людей на віросповідання і тому під час релігійних свят у соборах, костьолоах, мечетях збираються сотні вірян, що підтверджується трансляціями на TV.

Досвід війни показує, що необґрунтованим є також обмеження, передбачене п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону № 389-VIII, яким встановлено право військового командування «забороняти торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами», враховуючи, що державою під час повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну не було забезпечено безпеку громадян на території, яка була окупована, не було видано громадянам перед вторгненням та під час його здійснення зброю для захисту, при цьому громадяни відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону № 389-VIII не мали право купити собі зброю, якою б могли себе захистити, а тому вважаємо що п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону № 389-VII має бути вилучено із Закону з огляду на те, що українці ряду сіл на півночі Київської, Сумської, Харківської областей тільки завдяки наявній у них мисливській зброї відстояли свої села і не пропустили загарбників або дали їм бій, надавши можливість мешканцям села евакуюватися (про що неодноразово розповідалось у репортажах на TV), та що жителі Київської області (Київ, Буча, Гостомель), які мали можливість купити ацетон, бензин, палили російські танки і БМП коктейлями Молотова на вулицях своїх міст.

Посадовим особам держави нарешті треба зрозуміти, що на відміну від Конституції СРСР, в якій не було статті про право громадян на життя, життя людини, яка проживає в Україні, згідно зі ст. 27 Конституції, належить тільки самій людині, а тому на території України навіть в умовах війни неможливі так звані примусові (обов'язкові) евакуації (були офіційно оголошені обов'язкові евакуації жителів сіл і міст Харківської, Донецької, Запорізької областей), тому що тільки сама людина розпоряджається своїм життям і тільки вона сама вирішує, виїжджати їй чи залишатися, а відповідні службові особи мають тільки попередити жителів про небезпеку і спробу-

вати їх переконати в необхідності виїзду. А тому за будь-яких обставин евакуація людей не може проводитися під примусом, вона має здійснюватися тільки в добровільному порядку, якщо люди дали згоду на виїзд.

Застосування частини заходів режиму воєнного стану практично неможливе, наприклад, як забезпечити виконання п. 10 ч. 1 ст. 8 Закону № 389-VII, яким предписано «встановлювати обмеження на вибір місця перебування чи місце проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан», якщо від 5 до 7 мільйонів Українців внаслідок війни стали внутрішньо переміщеними особами і переїхали до областей, в яких діє воєнний стан. Також нереально виконати п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону № 389-VIII, яким встановлено «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств і закладів культури та медіа, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні, забороняти роботу приймально-передавальних станцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі», враховуючи рівень сучасних інформаційних технологій та не порушуючи права і інтереси власників зазначених підприємств і права громадян. Тому вважаємо за потрібне вилучити п.10, п.11 (ч. 1), ст. 8 із Закону № 389-VIII.

Також вважаємо за доцільне вилучити зі ст. 8 Закону № 389-VIII п. 12 (ч. 1), згідно з яким військовому командуванню надається право «у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ, окремих громадян, електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео і аудіоапаратуру, комп'ютери, інші технічні засоби зв'язку», тому що це дає можливість службовим особам зловживати наданими повноваженнями, наслідком чого може бути безпідставне вилучення майна громадян, зокрема комп'ютерів, ноутбуків, телевізорів, телефонів, незважаючи на те, що ст. 25 Закону № 389-VIII встановлено, що «особи, винні у порушенні вимог або невиконанні заходів правового режиму воєнного стану, притягаються до відповідальності згідно із законом». Але згідно зі ст. 61 Конституції України, норми якої діють навіть в умовах воєнного стану, встановлено, що «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення», таким чином, п. 12 (ч. 1) необхідно виключити зі ст. 8 Закону № 389-VIII, враховуючи що ст. 25 Закону передбачена відповідальність за ті самі дії. Враховуючи, що примусове застосування заходів режиму воєнного стану порушує основоположні права громадян, вважаємо недоцільним запровадження будь-якої відповідальності за їх невиконання, зокрема і передбачену ст. 25 Закону № 389-VIII.

В. Гвоздь у своїй статті щодо прав людини в умовах воєнного стану слушно зазначає, що «воєнний стан повинен мінімально обмежувати права українських громадян та фактично не зачіпати їх інтереси та повсякденний побут, в іншому разі може виникнути реальна загроза гострої внутрішньої кризи в країні з непередбачуваними наслідками» [16, с. 28].

Ю. Запороженко, Ю. Легеза, Ю. Волкова, О. Пушкіна, М. Коваль у своєму дослідженні вказують на те, що «в умовах воєнного стану захист прав людини є особливо складним, обмеження прав мають бути обґрунтованими, обмеженими в часі та ресурсах, вони повинні використовуватись відповідно до принципів демократії та верховенства права з метою захисту інтересів суспільства, а також прав і свобод громадян» [17, с. 250].

Підсумовуючи аналіз заходів режиму воєнного стану, які обмежують права громадян, та враховуючи, що повномасштабна війна вже триває майже три роки і може тривати ще 5–10 років, треба констатувати, що держава під час війни повинна не обмежувати права і свободи громадян, а навпаки створювати умови для їх реалізації навіть в умовах війни, але заходи, зазначені в Законі № 389-VIII, замість допомоги громадянам у важкий час війни і підтримки їх спротиву агресору створюють (або можуть створювати) для них дуже серйозні проблеми, а тому вважаємо, що під час воєнного стану недоцільно обмежувати права громадян і враховуючи, що перевірку документів, огляд речей та транспортних засобів можуть здійснювати правоохоронні органи, вважаємо за потрібне вилучити зі ст. 8 (ч. 1) Закону № 389-VIII всі заходи режиму воєнного стану, які обмежують права і свободи громадян. На наш погляд, заходи режиму воєнного стану мають бути спрямовані на створення умов для швидкого переходу економіки України на функціонування в умовах війни, і, що важливо (як показав час), довготривалої війни, а також оперативного вирішення завдань, які постають перед державою і суспільством під час зовнішньої агресії інших держав проти України. В країні необхідно за мирного життя створити такі економічні, соціальні умови для щасливого і заможного життя громадян, включаючи створення ефективного механізму правового захисту прав, свобод та інтересів громадян, які вони захочуть захищати під час війни не під примусом, а за переконанням.

Статтею 9 (ч. 3) Закону № 389-VIII встановлено, що «в умовах воєнного стану особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несе відповідальність, у тому числі і кримінальну, за рішення, дії чи бездіяльність, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії (бездіяльність) були необхідні для відсічі збройної агресії проти Укра-

їни або ліквідації збройного конфлікту», при цьому цю норму було введено згідно з Законом України від 15.03.2022 р. № 2124-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану», згідно з яким «не вважається кримінальним правопорушенням діяння, вчинене під час збройного конфлікту та спрямоване на відсіч збройної агресії рф або іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю, здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію» і яким було введено поняття «бойового імунітету» щодо звільнення військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у бойових діях, від відповідальності і зазначаються умови, при виконанні яких ці норми застосовуються. Але дії, а тим більше бездіяльність, зазначені в ч. 3 ст. 9 Закону № 389-VIII, аж ніяк не стосуються бойових дій, а тим більше «бойового імунітету», водночас у цій нормі навіть не зазначаються умови, за яких передбачається звільнення від відповідальності, зокрема і кримінальної, а тому введення цієї норми в Закон № 389-VIII на підставі Закону України від 15.03.2022 р. № 2124-IX є безпідставним і необґрунтованим з огляду на те, що вона юридично і логічно не пов'язана зі змістом тексту Закону № 2124-IX, і її введення дає можливість посадовій особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, робити практично що завгодно, обґрунтовуючи свої дії гіпотетичною необхідністю цих дій для відсічі агресії. Але найнебезпечнішим є те, що ця норма дає можливість посадовим особам порушувати права, свободи та інтереси громадян і навіть вчиняти щодо них злочини, наприклад за відмову виконувати заходи правового режиму воєнного стану, зокрема віддати автомобіль або будинок, і за це ці посадові особи не будуть нести відповідальність, зокрема кримінальну, тому що вони отримали індульгенцію від держави на вчинення будь-яких дій, тому, з огляду на зазначене та враховуючи неправомірність введення зазначеної норми в закон, вважаємо за потрібне виключити ч. 3 ст. 9 із Закону № 389-VIII.

Статтею 11 Закону № 389-VIII (ч. 1, п. 2) встановлено в традиціях колишнього СРСР, що президент України «приймає за пропозицією Ради національної безпеки і оборони рішення щодо залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів до здійснення заходів правового режиму воєнного стану», тобто у разі якщо громадяни з тих чи інших підстав будуть відмовлятися виконувати заходи воєнного стану, які фактично були взяті з нормативно-правових актів СРСР, то за рішенням Президента України до громадян з метою виконання заходів режиму воєнного стану, зазначених у Законі № 389-VIII, може бути задіяно збройні

сили і застосовано фізичну силу і зброю, що матиме наслідком порушення основоположних прав і свобод громадян, вчинення щодо них злочинів військовослужбовцями або правоохоронцями, що є неприпустимим в Україні, демократичній, правовій державі. Крім того запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану, згідно зі ст. 8 Закону № 389-VIII, займається військове командування ЗСУ, тому в контексті запропонованої автором передачі функцій запровадження і виконання заходів режиму воєнного стану від військового командування до військових (державних) адміністрацій, вважаємо за доцільне позбавити Президента неприцятанних йому під час війни, як голови держави, функцій і виключити з ч. 1 ст. 11 Закону № 389-VIII п. 1 та п. 2 (щодо загального керівництва запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану) і залишити пункт 3 (стане п. 1), який, дійсно, відповідає обов'язкам глави держави, як головнокомандувача ЗСУ, а саме «здійснює стратегічне керування Збройними Силами України через Генеральний штаб ЗСУ».

Фактично дублює зазначену норму ст. 11 Закону № 389-VIII і ст.16 цього Закону, згідно з якою «указом Президента України військові формування залучаються разом із правоохоронними органами до вирішення питань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану», що також призведе до порушення основоположних прав і свобод громадян, вчинення злочинів службовцями військових формувань та правоохоронних органів щодо громадян, а тому, керуючись необхідністю забезпечення невід'ємних прав і свобод громадян під час дії воєнного стану, та враховуючи, що згідно зі ст. 22 Закону № 389-VIII «введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поведіння чи покарання», вважаємо за необхідне вилучити ст. 16, п. 1, п. 2 ст. 11 із Закону № 389-VIII.

Згідно зі ст. 20 Закону № 389-VIII «правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього закону», але виникає питання, які права і свободи обмежені зараз, під час дії режиму воєнного стану, і чи було дотримано процедуру введення цих обмежень. У статті 6 (ч. 1) Закону № 389-VIII встановлено, що в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень», таким чином, в указі президента має бути зазначений перелік прав і свобод громадян, які обмежуються під час дії воєнного стану. Проте в указі Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. зазначається (п. 3):

«У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53, Конституції України», таким чином, Президентом України в указі № 64/2022 не зазначено права і обов'язки громадян, які обмежуються, а зазначено права і обов'язки, які можуть обмежуватись, тому, враховуючи, що згідно з Конституцією України, Законом «Про правовий режим воєнного стану» Президент України є єдиною посадовою особою держави, за рішенням якої обмежуються права і свободи громадян в умовах воєнного стану, та з огляду на те, що наступними указами про продовження строку дії воєнного стану в Україні не вносились зміни до указу №64/2022, на цей час права і свободи громадян України не обмежені. Права і свободи громадян будуть обмежені після постановлення указу Президента України про введення обмежень прав громадян (за аналогією з введенням обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб, зазначених в указі № 64/2022) або постановлення указу Президента України про внесення змін до указу № 64/2022 із зазначенням у ньому переліку прав і свобод громадян, які обмежуються під час дії воєнного стану (вводяться тимчасові обмеження).

Понад сімдесят років Україна перебувала у складі СРСР, тому положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який було прийнято у пострадянський період, зокрема, щодо запровадження заходів режиму воєнного стану, передбачають застосування тотального примусу при їх здійсненні шляхом залучення до їх реалізації збройних сил та правоохоронних органів, але це є неприйнятним для України, правової, демократичної держави, в якій, згідно зі ст. 3 Конституції України, забезпечення прав і свобод людини і громадянина є пріоритетним щодо інтересів держави, а тому норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану», які впливають на адміністративно-правовий статус громадян в умовах воєнного стану, мають бути переглянуті, зокрема щодо їх доцільності й обґрунтованості та відповідності Конституції України, з метою забезпечення прав і свобод громадян під час дії воєнного стану.

У правовій державі, якою згідно з Конституцією є Україна, закони повинні містити норми, що дають змогу вирішувати питання, з метою яких їх було прийнято, з урахуванням балансу інтересів суспільства в цілому і інтересів громадян, прав, свобод чи інтересів яких стосуються ухвалені норми, при цьому ці норми мають бути простими, зрозумілими та не допускати можливості їх подвійного трактування. Якщо нормами закону не враховано інтереси всіх суб'єктів правовідносин, які підлягають врегулюванню, не забезпечено баланс їх інтересів з метою вирішення проблем, які стоять перед суспільством і державою, то норми цього Закону не будуть легітимними для

громадян держави, якою було закріплено ці норми, а їх застосування матиме негативні наслідки.

Ураховуючи викладене, норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не відповідають умовам сьогодення і мають бути кардинально переглянуті щодо їх відповідності положенням Конституції України, містити визначення основних термінів цього Закону, підстави введення і скасування воєнного стану та заходів цього режиму, містити тільки ті норми, при застосуванні яких не порушуються і не можуть бути порушені основоположні права та свободи людини, і які ґрунтуються не на примусі, а на переконанні та заохоченні для вирішення завдань, які стоять перед суспільством і державою під час війни.

Висновки

Норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не дозволяють вирішувати і забезпечувати реалізацію завдань, які постають перед державою під час війни або збройного конфлікту, при їх застосуванні порушуються або можуть бути порушені основоположні права і свободи громадян, а тому Закон № 389-VIII потребує суттєвих змін, зокрема щодо підстав введення та скасування воєнного стану і його заходів, визначення «воєнного стану», запровадження заходів режиму воєнного стану і визначення суб'єкта, який буде здійснювати ці заходи, що впливають на адміністративно-правовий статус громадян. Правовідносини під час дії режиму воєнного стану повинні регулюватися нормами, які передбачають застосування не тільки примусу для вирішення завдань, які постають перед суспільством під час воєнного стану, а й переконання та заохочення з метою забезпечення балансу інтересів держави і громадян в екстремальних умовах війни. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» потребує узгодження його норм з положеннями Конституції і законів України.

За час незалежності України не було підготовлено дієву законодавчу базу для регулювання правовідносин в умовах війни або збройного конфлікту, незважаючи на агресивні дії РФ до 2014 року і війну, яка вже десять років триває в Україні. Закон № 389-VIII фактично не працює, не відповідає умовам сьогодення, тому що ґрунтується на нормативно-правових актах колишнього СРСР, яким був притаманний тотальний примус, а тому закон потребує кардинальних змін, зокрема позбавлення від радянських наративів, для того, щоб держава і громадяни могли разом вирішувати проблеми, які постають перед суспільством під час війни.

Якщо при застосуванні норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» можуть бути порушені основоположні права людини і громадя-

нина, то ці норми мають бути змінені або виключені із закону, що відповідає положенням ст. 22 цього Закону. Тематика дослідження є актуальною, з огляду на те, що в Україні триває війна, і державі необхідно за екстремальних умов підготувати і прийняти зміни до закону і визначити дієві заходи для відсічі збройної агресії, які не будуть порушувати фундаментальні права і свободи громадян, тому питання вдосконалення нормативно-правових актів у сфері оборони, зокрема і Закону № 389-VIII, потребує подальших досліджень.

Україні потрібен принципово інший Закон «Про правовий режим воєнного стану», який буде містити заходи, що дозволять економіці країни переходити на функціонування в умовах війни, оперативно вирішувати питання, які стоять перед державою під час війни або збройного конфлікту, і які мінімально будуть обмежувати права і свободи громадян.

Рекомендації

Норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» підлягають суттєвому перегляду з метою забезпечення прав і свобод громадян під час дії воєнного стану, тому запропоновано виключити ч. 3 ст. 9, пп.1, 2 ч. 1 ст. 11, ст. 16, ст. 25 із Закону № 389-VIII та внести зміни до статей 1, 5, 6, 8, зокрема щодо підстав введення і скасування воєнного стану та встановлених ним заходів, визначення «воєнного стану», запровадження заходів режиму воєнного стану, щодо передачі функцій військового командування із запровадження і здійснення заходів режиму воєнного стану до військових (державних) адміністрацій.

За результатами дослідження запропоновано змінене визначення «воєнного стану» та запровадити в Україні два правових режими, які зумовлені зовнішньою небезпекою (агресією), а саме: «режим стану загрози (нападу)» і «режим воєнного стану», які будуть регулюватися окремими законами і передбачити у разі початку війни заміну одного правового режиму іншим.

Список використаних джерел

- [1] Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.
- [2] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389_-19#Text (дата звернення: 11.12.2024).
- [3] Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
- [4] Кузніченко С. О. Адміністративно-правовий режим воєнного стану : монографія. Харків : Право, 2014. 232 с.
- [5] Авер'янов В. Б. Нова доктрина українського адміністративного права на етапі становлення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 35. С. 10–16.

- [6] Федорук Н. С. Людиноцентризм як цілісно-світоглядний орієнтир реформування понятійного апарату адміністративного права. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 67–72. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.15>.
- [7] Про воєнний стан : Указ Президії Верхов. Ради СРСР від 22.06.1941 р. Бабин Яр: людина, влада, історія. Документи і матеріали: електрон. вид. URL: https://history.kby.kiev.ua/publication/doc_4687.Ukaz_Prezidiyi_Verhovnoyi_Radi_SRSR_%E2%80%9CPro_voyenniy_stan%E2%80%9D_____vid_22_chervnya_.html (дата звернення: 11.12.2024).
- [8] Топольницький В. В., Тична Б. М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». *Адміністративне та митне право*. 2019. № 4(25). С. 91–99. <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-91-99>.
- [9] Лобко М. М., Семененко В. М., Фучко А. Й. Деякі аспекти правового режиму воєнного стану в Україні: порядок введення та припинення дії. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. Київ, 2020. № 2. С. 6–13. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2019-2-66/6-13>.
- [10] Когут О. В. До питання про правовий режим воєнного стану. С. 1170–1176. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-146>.
- [11] Teremetskiy V., Vasyliiev S. Martial Law: grounds for putting into operation in Ukraine. *ScienceRise: Juridical Science*. 2022. No. 2(20). P. 4–7. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.256829>.
- [12] Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1932-12>. (дата звернення: 11.12.2024).
- [13] Bukhanevych O. M., Mernyk A. M., Petryshyn O. O. Approaches to understanding the category "special legal regimes". *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. № 28(1). С. 71–78. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.71-78](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78).
- [14] Демічева А. В. Проблема обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 45–46.
- [15] Коренцов О. І. Проблемні питання запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які впливають на адміністративно-правовий статус громадян. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 166. С. 108–139. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.310928>.
- [16] Гвоздь В. Воєнний стан і права людини. *Бінтел*. 2018. № 4. С. 26–35. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15246>.
- [17] Zaporozhchenko Y., Leheza Y., Volkova Y., Pushkina O., Koval M. Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects. *Khazanah Hukum*. 2023. № 5(3). P. 245–252. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.71-78.10.15575/kh.v5i3.33290](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78.10.15575/kh.v5i3.33290).

References

- [1] Decree of the President of Ukraine No. 64/2022. "On the introduction of martial law in Ukrain" (February 24, 2022). *Official Gazette of Ukraine*, 46, art. 2497.
- [2] Law of Ukraine No. 389-VIII "On the legal regime of martial law". (May 12, 2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

- [3] Constitution of Ukraine. (June 28, 1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
- [4] Kuznichenko, S.O. (2014). *Administrative and legal regime of martial law*. Kharkiv: Pravo.
- [5] Averyanov, V.B. (2007). New doctrine of Ukrainian administrative law at the stage of formation. *Actual problems of the state and law*, 35, 10-16.
- [6] Fedoruk, N.S. (2022). People-centrism as a holistic worldview guide for reforming the conceptual apparatus of administrative law. *Private and public law*, 1, 67-72. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.15>.
- [7] Decree of the Presidium of Verkhov. Council of the USSR "About martial law". (June 22, 1941). Retrieved from https://history.kby.kiev.ua/publication/doc_4687.Ukaz_Prezidiyi_Verhovnoyi_Rad_i_SRSR_%E2%80%9CPro_voyenniyn_stan%E2%80%9D_____vid_22_cher_vnya_.html.
- [8] Topolnitskyi, V.V., & Tychna, B.M. (2019). Problems of legal regulation of the concepts of "state of war", "state of war" and "wartime". *Administrative and customs law*, 4(25), 91-99. <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-91-99>.
- [9] Lobko, M.M., Semenenko, V.M., & Fuchko, A.Y. (2020). Some aspects of the legal regime of martial law in Ukraine: the procedure for introducing and terminating the action. In *Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine*, 2, 6-13. Kyiv. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2019-2-66/6-13>.
- [10] Kohut, O.V. *On the question of the legal regime of martial law*, 1170-1176. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-146>.
- [11] Teremetskyi, V., & Vasyliiev, S. (2022). Martial Law: grounds for putting into operation in Ukraine. *ScienceRise: Juridical Science*, 2(20), 4-7. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.256829>.
- [12] Law of Ukraine No. 1932-XI "On the defense of Ukraine". (December 12, 1991). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/1932-12>.
- [13] Bukhanevych, O.M., Mernyk, A.M., & Petryshyn, O.O. (2021). Approaches to understanding the category "special legal regimes". *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28 (1), 71-78. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.71-78](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78).
- [14] Demicheva, A.V. (December 9, 2022). The problem of limiting human rights in the conditions of martial law in Ukraine. Modern problems of legal, economic and social development of the state. In *Theses add. XI International science and practice conf.* (pp. 45-46.). Vinnytsia.
- [15] Korentsov, O.I. (2024). Problematic Issues of Introduction and Implementation of Martial Law Measures Affecting the Administrative and Legal Status of Citizens. *Problems of Legality*, 166, 108-139. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.310928>.
- [16] Hvoz, V. (2018). Martial law and human rights. *Bintel*, 4, 26–35. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15246>.
- [17] Zaporozhchenko, Y., Leheza, Y., Volkova, Y., Pushkina, O., & Koval, M. (2023). Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects. *Khazanah Hukum*, 5(3), 245-252. <https://doi.org/10.15575/kh.v5i3.33290>.

Олександр Іванович Коренцов

аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
61002, вул. Алчевських, 29, Харків, Україна
e-mail: jurist.korentsov@ukr.net
ORCID 0000-0001-6850-1774

Oleksandr I. Korentsov

Postgraduate Student of the Department of State Law Disciplines,
Criminal Law and Procedure
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
61002, 29 Alchevskykh Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: jurist.korentsov@ukr.net
ORCID 0000-0001-6850-1774

Рекомендоване цитування: Коренцов О. І. Актуальні питання застосування норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» і їх вплив на адміністративно-правовий статус громадян під час дії воєнного стану. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 167. С. 98–129. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.167.317976>.

Suggested Citation: Korentsov, O.I. (2024). Current Issues in the Application of the Provisions of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" and Their Impact on the Administrative-Legal Status of Citizens During the Period of Martial Law. *Problems of Legality*, 167, 98-129. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.167.317976>.

Статтю подано / Submitted: 09.11.2024
Доопрацьовано / Revised: 10.12.2024
Схвалено до друку / Accepted: 19.12.2024
Опубліковано / Published: 30.12.2024